

ERMENİ KIPÇAKÇASINDA OLUMSUZLUK ŞEKİLLERİ

Mehmet KUTALMIŞ*

Negative forms in the Armeno-Kipchak

Armenians since the 13. century have intensive cultural relations with Kipchak Turks in Crimea. As a result of intensive contacts adopted Armenians Kipchak Turkish, spoke Kipchak at their homes, prayed in Kipchak at their churches; written and published Kipchak works in Armenian script.

The aim of the research is after determining the negativity forms in the Armeno-Kipchak to examine their ways of usage, functions and differences of meaning. Besides, the effect of Armenian and Russian negativity forms to the negativity category in the Armenian Kipchak will be touched. Comparisons with the other Kipchak dialects will be made where necessary.

In this essay those negativity forms existing in the Armeno-Kipchak are examined: 1. Negativity suffixes: -MA- and -sIz-. 2. Negativity prepositions: YOK and DEGÜL. 3. Forms meaning negativity: ne ... ne ...

Keywords: Kipchak, Armenian, negativity, -MA-, -sIz-, YOK, DEGÜL, ne... ne...

1. Araştırmanın Amacı

Orta Türkçe dönemi içinde yer alan Kıpçaklardan kalma dil yadigârları, Uygur harfli Kıpçakça (Arat 1977, 715), Latin harfli Kıpçakça / Codex Cumanicus (Gabain 1959, 46-73; Caferoğlu 1984, II, 156-187), Karadeniz havalisinde, Mısır ve Suriye gibi ülkelerde yazılan Arap harfli Kıpçakça (Eckmann 1965; 1986; Bodroglıgeti 1992; Karamanlıoğlu 1994) ve Kıpçakça'yı ana dil olarak benimsemiş olan Ermeniler'in Kırım, Ukrayna ve Polonya'da meydana getirdikleri Ermeni

-
- Yard. Doç., Dr., Fatih Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi. E-posta: mkutalmis@turk.net
Not: Orijinal metinde geçen γ yerine ğ; $\dot{\imath}$ yerine ı; $\check{\imath}$ yerine ç; $\check{\text{ş}}$ yerine ş harfleri kullanılmıştır. Diğer harf ve çeviriyazı işaretleri iktibas edilen kaynaktaki gibidir. Yazılı alıntılar tırnak içinde gösterilmiş, Türkçe karşılıkları parantez içinde gösterilmiştir. Kaynak gösterilmeyen tırnak içindeki kelime ve cümleler, o dili ana dili olarak konuşan kişilerden anket yoluyla alınmıştır.

harfli Kıpçakça (Eren 2000; Garkavets 1987; Kutalmış 2004; Pritsak 1959; Schütz 1998) olarak tasnif edilir.

Türkçe tarihin değişik dönemlerinde değişik coğrafyalarda pek çok kavmi etnik ve dil yönünden Türkleştirmiştir. Bu konuda Golden şunları kaydeder: “/.../ öteki nüfuslarla temaslarda Türkçe konuşma genellikle galip gelmiştir. Açık şekilde, dil asimilasyonu Türk halklarının etnik oluşumunda temel bir unsurdur. Yerleştikleri bütün alanlarda, Orta Asya, Batı Sibirya, İdil bölgesi, Kafkaslar, Yakın ve Orta Doğu, Türkler küçük dil topluluklarını özümsemişler ve büyük nüfuslara da (Orta Asya ve Kuzey İran’ın İranlıları, Ermeniler, Anadolu’nun Rum ve Helenleşmiş nüfusları) ciddi girişler yapmışlardır” (Golden 2002, 29). Komşu dillerde etkileşme karşılıklıdır; Türkçe pek çok komşu ve komşu olmayan dillerden (Arapça, Farsça, Fransızca, Yunanca, Slavca, Ermenice vd.) kelime hazinesi, telaffuz, sözdizimi vs. yönünden etkilenmiştir¹. Ermenice de dilin bütün alanlarında Kıpçakça’nın ve Batı Türkçesi’nin tesiri altında kalmıştır².

Kırım, Ukrayna ve Polonya’da vücuda getirilen Ermeni Kıpçakçası eserler arasında söz varlığı bakımından az da olsa farklılıklar vardır. Dil etkileşmelerinde normalde eriyen veya yok olan bir dil, etkilendiği veya kabul ettiği dilin bütün özelliklerini alırken, yeni oluşumda kendi bünyesinden unsurlar, kalıntılar bulundurur. Ermeni Kıpçakçası’nda ise bunun aksi olmuştur, yani Kıpçakça tamamen benimsenirken, Kıpçak sentaksı bu yeni oluşumun dışında kalmıştır (dil etkileşmeleri için bkz. Johanson 1992). Bu yeni oluşumdaki söz dizimi Kıpçakça’dan farklı olarak Ermenice ve Rusça’nın (Slavca’nın) tesirindedir; Türkçedeki “özne + nesne (diğer cümle unsurları, yancümleler vs.) + yüklem” (SOV = Subject + Object + verb) yapısı, Ermeni Kıpçakçasında “yüklem + özne + nesne (veya ana cümleye bağlı yardımcı cümleler) şeklindedir. İsim ve sıfat tamlaması yapılarında da Kıpçakça’dan farklılıklar görülür: Ayttılar düşmanlarım benim maña, da çaysıları çapsadılar džanımnı benim, sağışladılar birgä da ayttılar (Psalom 70/71) 70, (Garkavets & Khurshudian 2001, 60)³. Bundan başka Ermeni Kıpçakçası’nda Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin mevcudiyeti, bölgedeki dil ve kültür etkileşmesinin bir göstergesidir (Tryjarski 1976). Tengri, alğış gibi az sayıdaki Türkçe kelime dışında dini kelime ve kavramların büyük bir kısmı Ermenice’dir. Bunun başlıca sebebi yazar kadrosunun kilise kökenli olması,

¹ “Part of the divergence of the Turkic languages is due to contacts with Iranian, Slavic, Mongolic, Uralic, etc. In some languages, massive foreign influence has caused considerable deviation from the normal Turkic type. /.../ The influence has been of various types. Speakers of Turkic have copied lexical, phonetic, morphological and syntactic elements from foreign languages into their respective varieties. There have also been cases of substratum influence, when non-Turkic groups shifting to Turkic have imposed native elements on their new language” (Johanson 1998, 84).

² Türk-Ermeni dil ve kültür ilişkileri hakkında bkz. Dankoff 1995; Eren 2000; Karaağaç 2001; Köprülü 1986; Türkmen 1992.

³ Bu cümle Türk söz dizimine göre Kıpçakça olarak “Menim düşmanlarım maña ayttılar, takı benim canımnı kapsadılar, sağışladılar, birge da ayttılar” olmalıydı.

günlük hayatta dinin (hıristiyanlığın) devam etmesidir. Halbuki Selçukluların ilk dönemlerinden beri yoğun olarak Batı Türkçesinin tesirinde kalan Batı Ermenicesi, kendi varlığını korurken söz dizimi bakımından kayda değer değişikliklere uğramıştır (Karaağaç 2001).

Bu araştırmanın amacı, Ermeni Kıpçakçasındaki olumsuzluk formlarının kullanım şekillerini ve işlevlerini tahlil etmektir. Ermeni harfli Kıpçakça eserlerde mevcut olan olumsuzluk şekilleri şunlardır: 1. Olumsuzluk ekleri: -MA- ve -sİz-. 2. Olumsuzluk edatları YOK ve DEGÜL. 3. Olumsuzluk bildiren alıntı form: ne... ne...

2. Fiillere Eklenen Olumsuzluk Eki: -MA-

Fiil çekimlerinde bütün ihbarî ve kip formlarına getirilebilen bu ek, bütün tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinde mevcuttur. Mesela Çuvaşça'da "Väl Kilmer" (O gelmedi), Yakutça'da "Ahaabatım" (yemedim), Başkırtça'da "Kürmenim" (görmedim). Dilden dile konsonant ve vokal uyumuna bağlı olarak bu ekin mesela -ma-, -me-, -mı-, -mi-, -ba-, -bo-, -pa-, -pe- gibi deşikeleri vardır. Bu ekin morfolojisi hakkında Willy Bang'dan (1923) Şinasi Tekin'e (1990) kadar çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bang -MA- ekinin Türk dilinde bir fiilin ihmal edildiğini bildirdiği kanaatini taşırken (1923), Tekin bu ekin aslında Toharca'da fiilden önce gelen ve olumsuzluk bildiren edattan alıntılı olduğunu iddia eder (1990, 14-17).

Ermeni Kıpçakçasında da bu ek, en sık kullanılan olumsuzluk bildirme şekillerinden biridir ve bütün fiil şekillerine gelebilir; diğer tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinden farklı değildir:

"Toğuzunçu, ki tiymästir k'risdânlarğa dinsizlär alınıa barmaga törägä" (Garkavets & Khurshudian 2001, 4), (Dokuzuncusu, hıristiyanların başka dine mensup kişilerin mahkemelerine gitmemeleri gerektiği hakkındadır).

"Tänrim mänim, kündüz sarnadım saña, da maña işitmädiñ, keçä dä maña çulaç xoymadıñ" (Psalom 21/22) 21, (Garkavets & Khurshudian 2001, 38), (Tanrım! Gündüz sana yalvardım fakat beni işitmedin; gece de bana kulak vermedin).

"Biy kütkäy meni, da maña heç nemä eksilmägäy" (Psalom 22/23) 22, (Garkavets & Khurshudian 2001, 39), (Tanrı beni takip edecek ve benim için hiç bir şey eksik olmayacak).

3. İsimlere Eklenen Olumsuzluk Eki: -sİz-

Sadece isimlere getirilebilen bu ek Orhon Türkçesi'nden beri -sİz- olarak mevcuttur. Fakat bu eki taşıyan örneklerin sayısı bu dönemde çok değildir ve genellikle zarf işlevi görmektedir: „Buñsız kälürti“ (Tekin 1994, 19) (sıkıntısız, zahmetsiz, fazlasıyla getirdiler).-sİz- ekli kelime, ismin önüne getirilmesi halinde sıfat olarak da kullanılabilir. Olumsuzluk ifade eden bu ek, Yakutça, Altayca, Şorca vd. Sibiryaya Türk lehçelerinde yoktur. Bunun yerine söz konusu lehçeler [(isim +

yok) + isim] kalıbını isim, zarf, sıfat ve yüklem olarak kullanırlar. Sibiryaya Türk lehçelerindeki bu yapının uzun süreden beri Moğolca'nın bir tesiri olduğu ileri sürülmüştür. Çuvaşça'da „şıvser täpra“ (susuz toprak) örneğinin yanında [(isim + yok = şuk) + isim] formu da görülür, mesela „şıv şuk täpra“ (susuz toprak) örneği, Moğolca “usun ügei gacar „susuz ülke“ (Poppe 1992, 226-228) yapısı ile aynıdır. Geçen yüzyılın başına kadarki az sayıdaki Kazakça metinlerde “atı joq kisi” (atı olmayan adam) gibi örneklere rastlanır. Kırgızca'da halen hem –sIz- hem de isim + YOK + isim kalıbının yaşadığını görürüz: „Kitabı çok üy, kitabı bolbogon üy, kitabsız üy“. Bu da gösteriyor ki aslında hem isim + YOK + isim hem de isim + –sIz- + isim şekillerinin her ikisi de Türk dilinin yapısında vardı, fakat zamanla Sibiryaya bölgesinden güneye ve batıya göç eden Türkler Moğolca örneğindeki kullanımı bırakarak –sIz- şeklini kalıplaştırdılar.

Ermeni Kıpçakçası'nda bu ekin işlevi Batı Türkçesindeki gibidir; isimden, olumsuzluk bildiren isim teşkil eder, bir ismin önünde geldiğinde olumsuzluk anlamı taşıyan sıfat olabilir, yüklem önüne geldiğinde belirteç olabilir ve bildirme eki alarak veya almayarak yüklem olabilir: Çaräsiz, töresiz, atasız, tınçsızlık, yazıxsız vb. “Ari Tejri, ari xuvatlı, ari ölümsüz, ki xaçlandıñ bizim üçün, yarlığa bizgä”⁴, (Bizim için haça gerilen ve hem Tanrı, hem kuvvetli hem de ölümsüz olan (İsa), sen bize merhamet et).

4. Olumsuzluk Bildiren YOK Kelimesi

YOK kelimesi de Türk dilinin olumsuzluk bildiren ortak kelimelerinden biridir. Bu birim yok, yuk, jok, çok, çok, d'ok, suok, suk gibi deşikelerle bütün tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinde mevcuttur ve „1. mevcut değil, var değil, değil, hayır; 2. yoksul, fakir“ anlamlarına sahiptir. Orhon Türkçesi'nde değil ve ermez kelimeleri yerine yok kelimesi kullanılır: „Ol amtı anyıg yok“ ((Onlar) şimdi kötü deşildir)“, Türuk kağan Ötüken yış olursar ilte bung yok“ (Türk kağanı Ötüken Ormanı'nda oturursa, memlekette sıkıntı olmaz) (Tekin 1995, 34). Eski Uygurca'da yok kelimesinin yanında ermez birimi de mevcuttur; Şinasi Tekin bazen yok yerine ermez olumsuzluk edatının da kullanıldığını söyler (1972, 171).

Bu birim sadece tek başına veya isimlerden ve sıfat-fiillerden sonra gelebilir: Ermeni Kıpçakçası'nda YOK kelimesinin yapısı ve işlevi Batı Türkçesindeki gibidir: „Burungisi, ki pampaseel etärlär bizni, ki töräläri yoxtur“ (Garkavats & Khurshudian 2001, 4), (Birincisi, bizim dedikodumuzu yapanlar hakkındadır ki, onların hukuku yoktur).

⁴ www.qypchaq.unesco.kz/Docs/Qypchaq-Heritage1/029-Aus.pdf, s. 117.

5. Olumsuzluk Edatı DEGÜL

Bu kelime Orhon Türkçesi'nde mevcut değildir. Eski Uygurca'nın ilk dönemlerinde de yoktur. Clauson DEGÜL kelimesinin dağ (yok) + ol terkibinden oluştuğunu söyler (1972, 480).

Bazı Kıpçak lehçelerinde DÜGÜL⁵ birimi ermez ~ emes'ten farklı olarak „sadece .... değil, bilakis“ anlamına sahiptir, mesela Tatarca bir cümle şöyledir: „Andıy tiplar bér sézde géne tügél, bézde de bik küp, Bu gibi tipler sadece sizde değil, bizde de pek çok“ (Öner 1998, 245). Kazakça'da „Kinoğa barmak tügil sağan baruwğa kolım tiymeydi, Ich habe keine Zeit nicht nur ins Kino, sondern auch zu dir zu gehen“ (KNS 1992, 302), (Sadece sinemaya gitmeye değil, sana gelmeye de vaktim yok).

Sibir Tatarcası hariç Şorca, Yakutça, Altayca gibi Sibiry Türk lehçelerinde bu birim bulunmaz. Ermeni Kıpçakçasında „tügül, dügül, tiğül gibi aynı sayfada bile farklı imlalara sahip olan bu kelime, işlev ve anlam bakımından Batı Türkçesindeki gibidir: “A bir adam tanırlıx bersä kendi üçün, tügäl dügüldür. Ne türlü ki ayttılar K'risdoska džhutlar, ki “Sen Sening boyuñ üçün tanırlıx berisen”. Könüsün, ki K'risdosnıñ tanırlıxı könü edi, da aytarlar edi, ki könü dügüldür⁶” (Garkavets 1987, 28), (Bir adam kendisi için şahitlik yaparsa yeterli değildir. Yahudiler İsa'ya “Sen, senin kendi varlığın için (kendi kendine) şahitlik ediyorsun” dediler. Doğrusu şu ki, İsa'nın şahitliği gerçek idi, fakat onlar bu gerçek değildir derler idi).

Türkiye Türkçesi'nde değil'in diğer olumsuzluk bildiren unsurlarla birlikte kullanılarak tekitli müspet anlamı ifade eden *-ecek değil, yok değil, -mez değil* gibi kalıp örneklerine Ermeni Kıpçakçası metinlerinde rastlanmamıştır. *Gelmeyecek değilim* gibi bir yapının Azeri Türkçesi'nde bile bulunmadığı düşünüldüğünde, *-ecek değil, yok değil, -mez değil* gibi kompleks yapıların, yüksek, zengin ve aynı coğrafyada kesintisiz olarak devam eden Osmanlı Türkçesi / Türkiye Türkçesi gibi bir edebiyat diline mahsus olduğu görülecektir⁷.

⁵ Türkçe'de *değil* kelimesinin işlev ve kullanım biçimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özmen 1997.

⁶ Если же одно лицо свидетельствует о самом себе, этого недостаточно. Как и евреи говорили Христу: “Ты сам о себе свидетельствуешь”. Действительно хотя свидетельсво Его было истинно, но они говорили, что не истинно” (Garkavets 1987, 28).

⁷ Çağdaş Türk lehçeleri arasında Türkiye Türkçesi'ne en yakın olan lehçe Azeri Türkçesi'dir. Onda bile bu çeşitliliğin olmadığını şu anket cevapları göstermektedir: Verecek değilim, “bu kalıp Azerice ve Rusça'da yoktur, şöyle basit kullanılır: VermEyEcEğEm = Я не дам”; bilmiyor değiliz = “bilirik = Мы знаем.” Her ne kadar değil yerine emas edatı kullanılsa da Özbekçe'nin “Söylememiş değil = (Elbette) söyledi, Aytmagan emas = (Albatta) aytdı” örneğinde görüldüğü

6. Olumsuzluk Bildiren Farsça Kökenli ne... ne... Formu

Farsça kökenli bu olumsuzluk kalıbı tarihî ve çağdaş Kıpçak lehçelerinin aksine, Ermeni Kıpçakçası'nda sıkça geçmektedir. Osmanlı ve Türkiye Türkçesi literatüründe bu form üzerinde bu güne dek en ayrıntılı bilgiyi veren ve bütün Osmanlı edebiyatını tarayarak bol örneklerle tasvir eden Ebüzziya Tevfik'tir (1913). Edât-ı nefîy olarak bu kelime tek form halinde ne- şeklinde gelerek de isimleri olumsuz yapar. Fakat bizim burada üzerinde durduğumuz olumsuzluk edatı, Türkçe'de şeklen olumlu olan, isim ve fiil cümlelerine getirilerek olumsuzluk bildiren ne... ne... kalıbıdır. Ne edatı, Farsça'da isim veya çekimli fiilin önüne getirilerek olumsuzluk bildirir ve ayrıca isme veya fiile ikinci bir olumsuzluk bildiren unsurun getirilmesine gerek kalmaz. Türkçe ise sondan eklemeli bir dil olduğundan, olumsuzluk eki -MA- fiilin sonuna getirilir ve ilave bir olumsuzluk bildiren unsura gerek kalmaz. Fakat Eski Türkçe döneminde *edi ~ idi, neng, arıtı, kiçig, neme* daha sonraki dönemlerde ise *sakin, asla, kat'ıyyen, kat'an, kesinlikle, hiç* gibi kelimeler belirteç olarak kullanılıp olumsuzluk pekiştirilmiştir.

Olumsuzluk bildiren ne... ne... kalıbı Türklerin Farsça ile temasa geçtikleri dönemden sonra Türkçe'ye yerleşmiş⁸ ve özellikle 14. asırdan itibaren Farsça'dan Türkçe'ye yapılan tercümelere yaygınlık kazanmıştır. Fakat bu kalıp Fransızca (ne... ne...), İspanyolca (ni... ni...) ve Rusça (ni... ni...) gibi bazı Hint-Avrupa dillerinde de vardır. Almanca (weder... noch), İngilizce (neither... nor...), Ermenice (voç... voç...) gibi dillerde her ne kadar şeklen farklı olsa da kuruluş biçimi ve işlev bakımından Farsçadaki ile aynıdır.

Ne... ne... formu Türkçe'nin yapısına yabancıdır. Bu olumsuzluk kalıbı yerine Türk lehçelerinde olumsuzluk bildiren kelime veya ek + de / de, yeme / yeme kalıbı vardır. Buna rağmen Türkçe-Farsça yoğun ilişkilerinden dolayı Batı Türkçesi'nde ve Çağatayca'da görülen bu kalıp Ermeni Kıpçakçasında da görülür, buna karşılık söz varlığı ve kültürel yakınlığa rağmen Memlük Kıpçakçası'nda bulunmaz. Ermeni Kıpçakçasındaki bu kullanımda Farsça'nın, Oğuz Türkçesi'nin (Tryjarskiy 1999) ve daha sonraki asırlarda Slavca'nın (Rusça, Ukraine, Lehçe vd.) tesiri olmuştur. Kırım bölgesinde yaşayan Kıpçakların ve bu arada Ermenilerin Farsça ile yoğun ilişkilerinden başka Ermenice'nin kendi bünyesinde de bu yapı mevcuttur: „Voç desa voç lıseti, ne kördüm, ne eşittim”, (Ne gördüm ne duydum).

Bu kalıbı kullanan Türk lehçelerinde özellikle edebî dilde, ikinci bir Türkçe olumsuzluk ifade eden yardımcı unsura gerek kalmaz. Ancak cümle uzunsa veya

gibi yapı ve kullanım sıklığı bakımından Türkiye Türkçesine benzer özelliğe sahip olmasının sebebi, Çağatayca gibi zengin ve büyük bir tarihî lehçenin devamı olmasında aranabilir.

⁸ Bu form ilk defa aynı zamanda İslâmî dönemin ilk telif eseri olan *Kutadgu Bilig*'de geçmektedir: Yorımaz ne yatmaz udımaz oduğ / ne mengzeg ne yangzag kötürmez boduğ, Nr. 17; Ne astın ne üstün ne otu orun Nr. 18, Arat 1999).

hiç, asla, kesinlikle gibi olumsuzluğu tekit eden yardımcı kelimeler getirilmişse ne... ne... + –MA-, DEGÜL ve YOK kullanılabilir. Türk lehçeleri arasında sadece Çuvaşça gerek uzun gerekse kısa cümlelerde hem Türkçe olumsuzluk ek veya birimleri hem de ne... ne... olumsuzluk kalıbını kullanılır: “Epë ni kurmarâm ni iltmerëm”, (Ne gördüm ne duydum). Bu yapı Rusça “этим утром я не пил ни чая, ни кофе! Bu sabah ne çay ne kahve içtim” (Baskakov et all. 1977, 673) örneğindeki gibidir. Farsça ne... ne... yapısına sahip Ermeni Kıpçakçası cümlelerine örnekler: “Anıñ üçün ki ne türlü tiymäs xatın kişigä k’ahana bolmaga ya žolner, ne borla basmaga, ne kebittä olturmaga, ne er kişiniñ tonun kiymegä, ol türlü tiymäs alarga törädä olturmaga, ne tanıxlıx bermägä” (Garkavets 1987, 26)⁹, (Onun için kadının ne papaz, ne de asker olması, ne üzüm sıkması, ne tezgahta oturması, ne de erkek elbisesi giymesi uygun düşeceği gibi, ne mahkemede hakim olması, ne de şahitlik etmesi uygun düşer. = Onun için kadının papaz veya asker olması, üzüm sıkması veya tezgahta oturması veyahut da erkek elbisesi giymesi uygun düşmediği gibi, mahkemede hakim olması veya şahitlik etmesi de uygun düşmez).

7. Sonuç

Ermeni Kıpçakçası’nda fiillerden sonra gelen olumsuzluk eki –MA-, diğer tarihi ve çağdaş Türk lehçelerindeki gibidir. İsimlerden sonra gelen olumsuzluk eki –İz- ise, Sibiryaya Türk lehçeleri hariç diğer Türk lehçelerindeki gibi bir işlev ve anlama sahiptir. YOK, bütün tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinde kullanılırken, değil kelimesi Ermeni Kıpçakçası’nda, Osmanlı Türkçesi / Batı Türkçesindeki gibi bir işleve sahiptir. Olumsuzluk bildiren ne... ne... kalıbının yazı dili olmalarına rağmen diğer Kıpçak Türk lehçelerinden farklı şekilde Ermeni Kıpçakçası’nda bulunmasının ve sıkça kullanılmasının sebebi olarak diğer komşu dillerin tesiri düşünülebilir. Zira Codex Cumanicus’ta da (Gabain 1959) görüldüğü gibi, coğrafi ve kültürel yakınlıktan dolayı Karadeniz ve havalisinin dil ve kültürleri üzerinde Farsça’nın büyük tesiri vardır. Bundan başka özellikle Kırım’ın fethinden sonra Kırım / Kazan Tatarcası üzerinde olduğu gibi Osmanlı Türkçesi’nin Ermeni Kıpçakçası’na önemli tesirleri olmuştur (Tryjarski 1999). Ermeni Kıpçakçası metinlerinde söz varlığı başta olmak üzere Slavca unsurların bulunduğu malumdur (Tryjarski 2000). Son olarak kaydetmek lazımdır ki, dini eserler başta olmak üzere Ermeni Kıpçakçası metinlerinin büyük bir kısmı, Kıpçakça’nın yanında Ermenice de bilen Ermeni yazarlar tarafından meydana getirildiğinden, bu olumsuzluk kalıbının kullanılmasında Ermenice’nin de rolü vardır; en azından ne... ne... kalıbı, bir Ermeni yazarın dil ve kültür dünyasına yabancı değildir. Zira Ermeni yazar ve din adamları hiç Ermenice bilmediklerinden değil, hitap ettikleri kesim Ermenice bilmeyen, ana dili olarak Kıpçakça’yı benimseyen Ermeniler olduğu için Kıpçakça

⁹ “Ибо как не годится женщине быть ни священником, ни воином, ни давить виноград, ни сидеть в лавке, ни одеваться в мужское платье, так же не подобает им ни заседать в суде, ни свидетельствовать” (Garkavets 1987, 26).

(Tatarca) yazmışlardır¹⁰. Gerek Kırım'da gerekse Doğu Avrupadaki Ermeni Kıpçakçası metinlerde ulusal bilincin mevcudiyetini göstermesi bakımından "Ermenilik" sürekli vurgulanır. Bazı eserleri özellikle dini metinleri Ermenice'den Kıpçakça'ya çevirmişlerdir; daha sonraki dönemlerde Kıpçakça konuşan Ermenilerin bir kısmı Ermeni söz varlığına ve anadili olarak Ermenice'ye geri dönmüşlerdir (Schütz 1966).

Kaynaklar:

- Arat, R. R., 1977. "Kıpçak", *İslam Ansiklopedisi*. C. VI, s. 713-716. Ankara.
- Arat, R. R., 1999. *Kutadgu Bilig*. I. Metin (4. Baskı). Ankara.
- Bang, W., 1923. "Das negative Verbum der Türksprachen", *Sitzungsberichte der Preussischen Akademie der Wissenschaften* XVII, s. 114-131. Berlin.
- Baskakov, A. N. et al., 1977. *Türkçe-Rusça Sözlük*. Moskova.
- Bodrogligeti, A., 1992. "Eski Kıpçakça Sahasındaki Çalışmalar", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, s. 175-192. Ankara.
- Caferoğlu, A., 1984. *Türk Dili Tarihi I-II*, (3. Baskı). İstanbul.
- Clauson, G., 1972. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Londra.
- Dankoff, R., 1995. *Armenian Loanwords in Turkish*. Wiesbaden.
- Eckmann, J., 1965. "Memlük-Kıpçakçasının Oğuzcalaşmasına Dair", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1964, s. 35-41. Ankara.
- Eckmann, J., 1986. "Memlük-Kıpçak Edebiyatı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 1982-1983, s. 85-99. Ankara.
- Eren, H., 2000. "Ananiasz Zajaczkowski ve Kıpçakça Sözlükler Alanındaki Çalışmaları", *Türk Dili*, Haziran 2000, s. 564-573. Ankara.
- Gabain, von A., 1959. "Die Sprache des Codex Cumanicus", *Philologiae Turcicae Fundamenta*, s. 46-73. Wiesbaden.
- Garkavets, A. N., 1987. *Transkriptsiya Kıpçakskogo Teksta 1523 Goda*. Almatı.
- Garkavets, A., & Khurshudian, E., 2001. *Armenian-Qypchaq Psalter written by deacon Lussig from Lviv*. Almatı.
- Golden, P. B., 2002. *Türk Halkları Tarihine Giriş*. (İngilizce aslından çev.: Osman Karatay). Ankara.
- Johanson, L., 1992. *Strukturelle und soziale Faktoren in türkischen Sprachkontakten*. Frankfurt. (= Sitzungsberichte der wissenschaftlichen Gesellschaft an der J. W. Goethe Universität Frankfurt am Main).
- Johanson, L., 1998. "History of Turkic", *The Turkic Languages*, s. 81-125. London and New York.
- Johanson, L. & Csato, E. A., 1998 (eds.). *The Turkic Languages*. London and New York.

¹⁰ "Xaysı ki bugün İ'ov ermenilärindä bardır ermeniçä. Da andan soñra ne türlü özgä millätinñ sabaplarından boldu, alay xanlıxtan buyruş, ki törälärni ermeniçädän tatarçaga köçürüldi, da andan soñra latingä, Сегодня эти законы на армянском языке есть у львовских армян. А после как по настоянию других наций, так и по королевскому повелению эти законы были переведены с армянскогö языка на татарский, потом на латинский" (Garkavets 1987, 183)", (Bugün İ'ov Ermenileri arasında Ermënice vardır. Fakat daha sonra ne oldu ise başka halkın sebep olmasından dolayı, hanlıktan emir geldi ve hukuk metinleri Ermenice'den Tatarca'ya ve daha sonra Latince'ye tercüme edildi).

- Karaağaç, G., 2001. "Türk-Ermeni Dil İlişkileri", *Türkiye Günlüğü Ermeni Özel Sayısı*, II, s. 967-973. Ankara.
- Karamanlıoğlu, A. F., 1994. *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Ankara.
- KNS 1992 = *Kazakşa-Nemisçe Sözdik*. Almatı.
- Köprülü, M. F., 1986. *Edebiyat Araştırmaları*. (2. Baskı). Ankara.
- Kutalmış, M., 2004. "On the Armeno-Kipchak", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 2, s. 35-42. Çorum.
- Öner, M., 1998. *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara.
- Özmen, M., 1997. "Türkçe'de değil Kelimesi ve Anlamları", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten 1995*, s. 315-368. Ankara.
- Poppe, N., 1992. *Moğol Yazı Dilinin Grameri* (İngilizce aslından çev.: Günay Karaağaç). İzmir.
- Pritsak O., 1959. "Das Kiptschakische", *Philologiae Turcicae Fundamenta*, s. 74-87. Wiesbaden.